

Sinkó Ervin

Egy regény regénye (Moszkvai naplójegyzetek 1935 — 1937)

(9. folytatás)

Ez az üzenet gyakorlati nyelvre lefordítva azt jelentette, hogy egyszerre hajléktalanok letünk. S azt is, hogy itt állunk Moszkva közepén nemcsak fedél nélkül, hanem a legteljesebb létbizonytalanságban, kölcsön kell kérnünk nemcsak a holnap ebédre, hanem még a vilamosra is. És mindennek a tetejébe: itt állok M.-vel mint az ellenforradalmi szelleműtől fűtött könyvnek, tehát az »Optimisták«-nak ellenforradalmár szerzője.

Eleinte azt hittem, hogy a Voks felmondása csak véletlenül történt egyidőben kéziratom ellenforradalmi szellemének diagnosztizálásával. De az azóta eltelt három nap számos tapasztalata után azt kell gondolnom, hogy Matejka írásbeli véleménye és a Voks »felmondásának« brutális oka és okozóként tartozik össze. Az azóta eltelt három nap alatt ugyanis egész máig ép azért, mert most már körömrre ég a dolog, naphosszat telefonálgatok s lótokfutok nemcsak azért, hogy valami bútorozott szobát találjak, hanem azért is, hogy valahonnan, a különböző szerkesztőségek közül, melyeknek kéziratot adtam át s melyek megígérték a közlést, valamelyiktől akármilyen csekély előleget kapjak. Vannak ilyen szerkesztőségek már egész szép számmal: Apletin, a »Littérature internationale«-tól, nyíltan megmondta, hogy meg akarja várni a Gihl döntését, öhozzá tehát most Matejkára hivatkozva nem is fordulhattam. Ellenben ott van a »Za rubežom«, az »Ogonjok« s ott a másik nagy kiadvállalat, az Idegennyelvű Iróké, ott Kurella maga adta át az igazgatónak, Borknak az »Optimisták« kéziratát s Bork hallva Romain Rolland véleményén kívül Kurella rendkívül meleg ajánlását, azt mondta, hogy a német fordítást, mely szerencsére készen meg is van, még a jövő hónapban nyomdába is fogja adni. Ámde most egyszerre minden megváltozott. Akárhová telefonáltam, akárhová mentem, mindenütt már tudták, hogy a Gihl lektora ellenforradalmi bélyegezte az »Optimistákat« s ennek megfelelően fogadták — illetőleg legtöbbször helyült vagy kitérték előle, hogy egyáltalán fogadják az ellenforradalmi kézirat szerzőjét vagy pedig amennyiben fogadták, megmondták neki, hogy az adott körülmények között nem lehet szó róla, hogy őrle bármint is közöljenek — tehát természetesen semmiféle előleget se adhatnak. Ebben a hajszolt, ideges állapotban elkövettem azt az ostobaságot, hogy még azt is megmondtam, hogy azért kérem az előleget, mert a Voks közölte velem, hogy már nem vagyok a vendége — s ez a tény csak még inkább megriasztotta az irodalomnak mindezeket a nem épen vállalkozó szellemű hivatalnokait. Az ember úgy képzelné, hogy mégis akadhatna köztük legalább egy szál ember, aki maga leül a kézirat

mellé, hogy a saját feje szerint, saját ítéletében bizva vizsgálja felül, hogy Romain Rollandnak vagy annak a Matejka nevű modern Fera-pontnak van-e igaza — de úgylátszik, senki még csak nem is gondolt arra, hogy ez is egy mód volna az igazság kiderítésére. Akik még Matejka ellenére se veszik le rólam kezüket, ezek közül a szerkesztők meg igazgatók közül, azok mint a »Za rubežom«-beli Deutsch azt hajtogatják, hogy különösen, hogy most még a Voks is felmondott, nem lehet mást mint megvárni Kun Béla végleges döntő nyilatkozatát.

Lótvá-futva és hiába, szerkesztőségtől kiadói, kiadótól szerkesztőségig már megint ott tartok mint Párisban: erőfeszítés árán tudom csak rászánni magam, hogy egyáltalán átlépjem az olyan épületek kapuját, melyekben valami irodalommal összefüggő üzem van elhelyezve és ha már mégis erőt veszek magamon és eljutok az emeletig, kísértésben vagyok, hogy visszaforduljak anélkül, hogy becsöngetnék. S ha aztán becsöngetek s bemegyek s a fanyalgó képű irodalmi hivatalnok íróasztala elé állva kinyitom a szájam s kimondom a szót: »Optimisták«, előleg, semmivel se érzem magam külön helyzetben, mint az a féllábú kéregető, akit a minap figyeltem meg Moszkva utcáján; — a különbség csak az, hogy annak pár perc alatt öten is adtak, én meg három napja telefonálok és telefonálok és koplatom a küszöbök eredmény nélkül.

Úgylátszik, ebben is van valami törvényszerűség: két napig a legkülönbözőbb időkben hiába hajszoltam telefonon Kunt s hogy ma végre le tudok ülni, hogy legalább ezeket a feljegyzéseket papírra vessem, azt Kunnak köszönhetem, akit ma sikerült végre telefonon elérnem. Holnapután délelőtt tíz órára hívott bennünket a Kominternbe. Már úgy éreztem magam, mintha a szobából, ahol a telefon mellett ülve örjögök, lassan kiszivattyúzzák a levegőt. S egyedül Kun hangja már úgy hatott rám, hogy egyszerre normálisabban lélekzem.

M., szegény, alszik az ágyon, délután hat óra. Reggel nyolc óta lótvá-futásban velem, részben egyedül vagy pedig, mint Raszkolnyikovot Szonja, kísér az utcán a szerkesztőségek kintókamrájái s aztán vár rám, míg megint le nem jövök és közlöm vele épúgy mint Párisban, hogy megint nesze semmi, fogd meg jól. Az már biztos, hogy ő a rák-intézetben állást kap, de július és augusztus hónapban zárva lesz az intézet s arra az időre nem kaphat onnan fizetést. Érdekes kérdés tehát, hogy miből fogunk itt élni. Tizenharmadikán, holnapután tíz órakor már majd tudni fogjuk. Mindenesetre a helyzetünk kezd itt Moszkvában is éppoly »érdekes« lenni, mint Párisban.

Kun azt mondta, hogy hozzam el magammal Matejka referátumának a másolatát. Jonov azonban, akit ma nem könnyen, de sikerült

telefonhoz kapnom, kereken megtagadta kérésem teljesítését.

Noha nem tudjuk még, miből fizetjük ki, kölcsönkapott pénzen foglalót már tudtunk adni egy hónapos szobára a Trubnjaja utcán, szeptember 15-éig lakhatunk majd benne. A Voks, mely azelőtt annyira elhalmozott figyelmességével, most a kérdésemre, hogy adhatna-e nekünk autót, hogy csomagjainkat a szállodából a lakásunkra szállíthassuk, azt felelte, nem ígérheti, mivelhogy — nagyon szűkében van a közlekedési eszközöknek.

A »Právdá«-ban és az »Izvesztijá«-ban folyik a népszavazás — így nevezik — az abortusz törvényes eltiltására. Egy szörnyű banya arra hivatkozik, hogy ő tizenegy gyermeket szült, követeli, hogy szüljenek mások is korlátlanul. Míg az első időben akadtak nők, akik komolyan vették a felszólítást, hogy nyilvánosan vitassák meg a kérdést — így például egy színésznő, aki azt írja, hogy a magzatelhajtás bűnnek bélyegzése egyértelmű volna a nő-rabszolgaságba süllyesztésével — most már csak olyan nők szólalnak fel az újságok hasábjain, akik mind kivétel nélkül kérik, sőt követelik a törvényt az erkölcstelen magzatelhajtás ellen.

Moszkva, 1935. június 14.

Tegnap M.-vel a Kominternben Kun Bélánál. Elmondtam neki részletesen mindent, Matejkát és a következményeit. Nagyon idegesnek látszik és betegnek is. Egy pillanatig gondolkodott s aztán azt mondta:

— Egye meg őket a fene. Ezt a könyvet nem hagyom elnyomni.

Felhívta telefonon Jonovot. Én persze nem halottam, hogy Jonov mit beszélt a telefonba, de Kun szavaiból következtethettem rá. Kun nem mondta meg, hogy én jelen vagyok, hanem kérdezte, hogy mit referált Matejka az „Optimisták” című kéziratáról. S aztán, hogy azt meghallotta: kijelentette:

— Nem beszélek Romain Rollandról. Magamról beszélek. Én olvastam s vegye tudomásul s mondja meg annak a Matejkának is, hogy amit ő erről a könyvről írt, az vagy közönséges disznóság, vagy pedig egyáltalán nem közönséges méretű idiotizmusnak a megdöbbentő dokumentuma.

A beszélgetés több mint negyedóraig tartott. Kun magyarázgatta, hogy nem propaganda-irodalomról van szó, hanem irodalomról, de forradalmi irodalomról. S elmondta telefonon Jonovnak azt is, hogy már különben is akart vele beszélni, ő mostanában olvasta Silene novelláit és noha tudja, hogy Silone ma trockista, ő úgy találja, hogy feltétlenül ki kellene adni s mindjárt a telefonba el is mondta a történetet az olasz proletárról, aki kutyaketreben teszi meg az utat hazájából külföldre. Én azonban egy bizonyos pillanaton túl nem tudtam a telefonbeszélgetést követni, oly boldoggá tett az, amikor hallottam Kun szájából:

— Sinkó regénye olyan könyv, hogy egész biztosan Lenin nagy érdeklődéssel olvasta volna.

Most már nem kell tartanom semmiféle újabb akadálytól. Kun a telefonbeszélgetés után ott tartott bennünket magánál még vagy félóráig. A vele való társalgást átengedtem M.-nek, mert annyira fel voltam indulva, hogy legszívesebben szó nélkül Kun nyakába borultam volna, de okos szóra alig telt erőmből. Mert csak most, hogy egy csapásra multtá lett, ébredtem rá, hogy mi-

lyen fullasztó, sötét nyomás alatt életem az utolsó pár nap alatt. Rémképeim voltak. Már-már úgy tűnt, hogy itt a világ szívében, Moszkvában, éppúgy kell minden eleven, ható cselekedetre való lehetőségtől megfosztva, magányosan élnem, éppúgy afféle haszontalan különként, aki miatt a szegény „Frau Doktor”-t csak szánni lehet, mint ahogy a svábok közt Prigrevica-Sveti-Ivánon — s nemcsak ott — festett az én munkám és életem.

Hogy egy számomra teljesen ismeretlen, talán nem is komisz, csak éppen buta ember, hogy egy subaltern kicsi ember butasága ilyen helyzetbe taszithat bárkit, mint engem ez a Matejka, vajjon ez is azok közül a rossz dolgok közül való, melyek elkerülhetetlenek? Ostoba rövidlátás volna, ha valaki egy ilyen subaltern alakkal kapcsolatos egyéni tapasztalatából kiindulva formálna ítéletet az egész rendszerről, de másrészt nyilvánvaló, hogy megvannak a talán elkerülhetetlen, de azért nem kevésbé aggasztó veszedelmei a központilag számontartott és központból irányított szellemi életnek. Ha a Gihl valamelyik lektora valamelyik író politikailag képesnek vagy veszedelmesnek minősíti, ez nemcsak azt jelenti, hogy az előtt az író előtt egy ajtó csapódik be. Egy becsapódó ajtó itt úgy hat, mint a villamos gombnyomás bankrablási kísérletnél, az összes be- és kijáratok automatikus és hermetikus bezáródását vonja maga után — de nem egy épületben, hanem Moszkva, vagyis a Szovjetunió minden könyvkiadóvállalatában és szerkesztőségében. Tanú vagyok rá.

Most azonban megtört a vesztegár. Steiner úgy örült, mintha az ő személyes diadaláról volna szó, de ugyanakkor ő is észreveszi: M. nemcsak hogy nem ujjong, persze örül, de nem olyan módon, mint ahogy például én. Ő egyszerre szinte melanholikusnak hat. Steiner az, aki kitalálja, hogy miért. Nemcsak az, hogy most már megmehedheti magának, persze ez is szerepet játszik, de elsősorban a kérdés az, ami megfosztja az örömtől, a kérdés: mi lett volna akkor, ha Kun véletlenül nem az a széles látókörű, nem az a nagyszabású ember, akinek bizonyult a Siloneről való nyilatkozatával együtt, mint azzal, hogy így kiállt mellettem? Itt is azon múlna minden, csak azon, hogy milyen emberi kvalitásokkal rendelkeznek azok, akik „felül” vannak? Itt se maga a rendszer a kezesség, hanem csak az egyes emberek, csak egyesek kvalitásai? Ha így van, ez lesújtó felfedezés.

Délután, mikor Kurellával találkoztam, az már tudott a fordulatról. Minden hír oly gyorsan terjed, mintha Moszkva is csak falu volna. Kurellától vagy máshonnan, de délutánra már mindenki tudott Kun állásfoglalásáról: Bork is, aki az Idegennyelvű Munkások Kiadóvállalatának, Deutsch, aki a „Za rubežom”-nak és Apletin is, aki a „Littérature internationale”-nak a felelős vezetője. S egyszerre, egy csapásra, terjed a mosoly mint a futótűz, mindenki több mint barátságos, igen, még Jonov is megtanult mosolyogni.

Most ügylátszik, hála Kunnak, az iiedős, túlságosan könnyen megijedő irodalmi hivatalnokok is megtanulnak — nem félni tőlem. Hála Kunnak, kikerültem az útvesztőből, melynek neve: az irodalmi hivatalnokok félelme, minden felelősségvállalástól való iszonya.

M. ma első nap munkában Fränkel professzorral a rák-intézetben.

4. Az „Optimisták” és trójuk kalandjai csak kezdődnek

Moszkva, 1935. június 21.

Kurella Alfréd. 1919-ben, mikor én és az én generációm Budapesten, ő Münchenben, a bajor tanácsköztársaságban élte át az epetvívó nagy remények és az összeomlás tűzkeresztségét. Nem találkoztam még némettel, akihez ilyen közel éreztem volna magam. Az apja egyetemi tanár volt, ő maga rendkívül képzett, azzal a műveltséggel, aminek az alapjait már gyerekkorában szerzi meg az ember. A nagy európai nyelveken és az oroszon kívül skandináv nyelveken is nemcsak olvas, hanem folyékonyan beszél is. Jelenleg a francia kiadás számára ő állítja össze Dimitrov személyére és perére vonatkozó okmányokat, köztük megkapta Dimitrovtól annak a börtönben írt naplóját is. Nézem a kéziratot. Az első szó, amit a börtönben Dimitrov leír, citátum: „Danton, csak semmi gyengesség!” Így szól magához Danton s íme, még egy Dimitrov is példaképet idéz fel s így fogják őt is mások erőteljes példaképként felidézni. Így nyújtják az idők távolán át egymás felé tartó, segítő kezüket az idők heroszai s a legnagyobbaknak is, íme, jó és kell elődjük és elődeik példájára. Kell, hogy hősök maradjanak életük nagy hősi pillanatában. Ez világos, de felvetődik a kérdés: van egy másik fajta hősiesség is, lehet-e ez a másik fajta hősiesség is, az a fajta, amit épp itt a Szovjetunióban most a hétköznapi gyakorlatban látok, éppen ilyen lelkesítő, éppen ilyen követésre sarkalló?

Kurellára gondolok, mikor ezt kértem. Ő első naptól kezdve nyíltan és testvérien állt ki az „Optimisták” mellett, illetőleg mellettem, noha mikor megérkeztem, akkor már — féligmeddig büntetésből — nem volt többé Dimitrov titkára. Nyilvános helyen mutatkozott olyan emberek társaságában, akikről később kiderült, hogy eltértek a pártvonaltól — emiatt nem maradhatott tovább Dimitrov titkára. Kurella maga hosszan bizonygatta nekem, igenis hibát követett el, kötelessége lett volna, hogy még elővigyázatosabb legyen, mert az embernek, ha Dimitrov titkára, nem szabad úgy viselkednie, hogy még csak ürügyet is szolgáltatson a legcsekélyebb félreértésre. Az ember felelős azért is, ha viselkedésével nem tesz lehetetlenné minden hamis látszatot. Kurellának egész különös képessége — és szükséglete —, hogy minden jelenséget és rendszabályt elkerülhetetlen, szükségszerű és ennél fogva a proletárforradalom szempontjából üdvös valaminek magyarázzon. Sokat tanulok tőle, de vannak dolgok, amikben még képtelen vagyok nem annyira arra, hogy az ő szemével, mint inkább arra, hogy az ő érzéseivel nézzek a dolgokra. Köztünk voltaképpen nem a szövegben, hanem csak a hangsúlyban van a különbség, de ez a különbség azért nem is olyan jelentéktelen. Az ő nézeteit magaméval tudom tenni, de sóhajtván és nem, mint ő, lelkesedve.

Mióta itt vagyunk, tart a propaganda a család, a házasság restaurálása érdekében. Kurella az ő könyvében „Mussolini ohne Maske” („Mussolini álarc nélkül”), rámutat többek között a fasiszta család- és gyermekkultusz fertelmes és hazug képmutatására is. S most, ahogy itt az anyahősöket kultiválják — voltaképpen az anyát, illetve a nőt mint tenyészállatot — ez az egész atmoszféra morálisan a családkultusz körül, nem tehetek róla, nekem visszatartó. Kurella azon-

ban azt mondja, hogy könnyebb, aránytalanul könnyebb a dialektika mibenlétét megtanulni, mint a gyakorlatban, a jelenségek értékelésénél alkalmazni. Lelkesedéssel fejt ki, hogy a család, a házasság mellett kifejtett, és a magzat-elhajtás ellen irányuló propaganda, még ha ugyanazokkal a szavakkal is történik. Mint a kapitalista vagy fasiszta államokban, a szocialista Szovjetunióban mást jelent, mint ott. Itt nem azt jelenti, mint ott, hogy a nőt házi rab-szolgálatban kell tartani, mert itt egyidejűleg az egész gazdasági folyamat arra irányul, hogy a nőt bevonja a termelésbe és abba, hogy a társadalmi életben aktívan vegyen részt. Pár év előtt még ennek érdekében kellett lazítani, sőt bizonyos mértékben szétrombolni a hagyományos, örökbekapott életformákat és felfogásokat. Ezt a munkát elvégezte a forradalom: sikerült a nőt is bevonni a termelőmunkába. S lehetett volna tovább haladni a nemek közötti viszony forradalmasításának ezen az eddigi útján, hogyha az állam már képes volna teljességében magára vállalni és intézni a gyermekek gondozását és nevelését. A szocialista állam azonban, melyet az ellenséges kapitalista hatalmak gyűrűje vesz körül s melynek emiatt állandóan harcban és harci készültségben kell lennie, ma még nem képes arra, hogy betöltse a kollektív anya szerepét. Ezért egy társadalmi szempontból oly döntőfontosságú feladat, mint amilyen a gyermek gondozása és nevelése, gazdátlan maradt és ez az álláspont sürgősen gyökeres beavatkozást tett szükségessé. A halálos ítélettől s visszariadó drasztikus rendszabályokat a gyermekbűnözés leküzdésére és a házasság tartósságáért, a magzat-elhajtás ellen való harcot egy és ugyanaz a fenyegetően elmérgesedett krízis tette szükségessé. Ugyanaz a propaganda tehát, mely kapitalista és fasiszta államokban ellenforradalmi és az ellenforradalom érdekeit szolgálja, itt a szocialista társadalom védelmére és konszolidálására irányul. Itt ezért ennek a propagandának más a szellemi tartalma, itt ez a propaganda csak újabb fázis, újabb átmenet a szocialista emberi viszonyok megvalósulásáért folytatott állandó tervszerű küzdelemben.

Kurellának valami ideges nyelvhibája van s ha fejtegetéseiben egy-egy pillanatra elakad, sose tudom, a nyelvhibája-e az oka vagy saját dialektikája-e az, mely néha tán még neki is túlmerésznek tűnik. Amint azonban fejtegetései végére ér, amint sikerült neki „megtalálni” a magyarázatot, kék szemé vidáman csillog fel és sovány arcát előnti a mosolygó elégedettség.

Ez az egész beszélgetés az én filmszcenárióm-mal kapcsolatos tanácskozásunk folytatásaként indult meg, mert az én filmszcenárióm témája, melyet Kurella kitűnően tart, egy fiatal nőről szólna, aki nem politikai, hanem privát természetű okokból menekül Romániából a Szovjetunióba; ott Romániában valami kocsmában, félig-meddig prostituálti sorban élt s ezt az életét akarná itt is folytatni, de kezdve a hajótól, mely szovjethajó s melyen elbújt, egész a Szovjetunióban való partraszállását követő élményeiig, stb., stb. Az egész téma azonban még a család restaurálására irányuló kampány előtt alakult ki bennem s most a téma Kurellának jobban tetszik, mint nekem, aki ma már nem tudnék olyan optimista konklúziókhöz jutni az én hősnőm további sorsát illetően, mint Kurella, akinek ezt meg is vallom, hivatkozva a valóban megdöbbentő mai találkozására: idejövet láttam az utca kövén ülve a Tverszkaján egy nagyon

csinos fiatal anyát, aki csecsemőjét szoptatta és — úgy koldult, ruha helyett rongyokban.

Eltérve az eredeti témától, most megvallottam Kurellának azt is, hogy mióta a hajón Vjecsészláv Fjodorovics kabinjában a női keblek ezerein diszelgő ezernyi Sztálin-képet láttam, Sztálinnak ez a kultusza mindig újra úgy hat rám mint valami érthetetlen inzultus az izlés, a gondolat, az ember és mindenekelelt a forradalom méltósága ellen. Nem tudok hozzászokni. S nem is lehet hozzászokni, mert mióta itt vagyok, nem hogy enyhül, hanem állandóan szemmel láthatóan fokozódik ez a kultusz. „Csinálják” felülről, tervszerűen, rendszeresen s rám úgy hat mint tudatos és mesterséges népbu-títás. Cítáltam neki s megpróbáltam lefordítani Arany János ódájából:

*„Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
Van abban élni hit, jog és erő”*

de ami itt történik, ezzel a Sztálin-kultusszal, az nem a nagyoknak ez a felemelő és szeretetteljes elismerése, hanem ennek a barbár karrikatúrája, nem az érdemes nagy embernek, hanem az érdemes nagy ember kultuszának ürügyén voltaképpen a rabszolgái térdenállásnak a kultusza. A Sztálin-kultusz pendantja a múmiává balszamosított Lenin mint búcsújáráhely attrakciója a mauzóleummal. Ezt a szerepet annyira méltatlannak érzem Leninhez, annyira Lenin-ellenesnek érzem, hogy bár naponta többször elhaladok a mauzóleum előtt, sose tudnám magam rászánni, hogy beálljak a látogatók hosszú sorába a nép közé, melyet nap nap után atavisztikus mágikus ösztönei, relikviákat imádó sőtét hagyományai szellemében nevelnek továbbra is Lenin közszemlére tett és szinpadiasan őrzött hullájával.

A Lux szállóban, de nem Kurella szobájában voltunk együtt. Miközben „gyóntam”, felalá jártam és mikor kimondtam a szót a népbu-tításról, annyira belehevültem, hogy még a járást is abbahagytam. Csak azért beszéltem ennyit, mert örültem, hogy Kurellán kívül még egy német elvtárs is hall, a szoba lakója — valami, akinek a tudásáról szintén sokat tartok s a titkos reményem épp az volt, hogy tán az egész dologban van valami, amit én rosszul látok, valami, amit én nem látok s amiről ők ketten majd felvilágosítanak, meggyőznek. Ehelyett azonban a szoba gazdája egyszerre csak idegesen húz el a fűtőtesttől és széket tol elébem, távol a fűtőtesttől. Szóval igaz? Még a Luxban is, ahol csak a Komintern emberei laknak, számolnak azzal maguk ezek a lakók, hogy a fűtőtestekben készülék van elhelyezve a beszélgetések regisztrálására?

Kurella a másik némettel együtt hevesen magyarázza, hol az én hibám a Sztálin-kultusz elleni lázadásomban. Teljesen antimarxista módon, ideális követelményekből és nem az adott valóságból kiindulva állítom fel kritegiumaimat. Ha az adott valóságból indulnék ki, látnám, hogy a Párt nem az elvont szép vagy legszebb eszmék között való választás, hanem igen gyakorlati problémák megoldásának a feladata elé van állítva s ez igen gyakorlati problémákat egy százhetven milliós, a kultúrának még mindig rendkívül alacsony fokán élő népek tömegeivel kell és lehet csak megoldania; a Párt nem a Descartes-on vagy éppen Marxon nevelkedett intellektuelek maréknyi csoportjával, hanem oly népek millióival áll szemben, melyek szellemileg még gyermekkorukat élik. Tudvale-

vően a kultúra egy bizonyos fokán a primitív materializmus egyúttjár a mágikusnak a szükségletével. Népeket a kultúrának ezen a fokán nem lehet harcbavinni, kézbentartani a tekintélyektől felszabadult, szuverén és kritikus gondolat zászlaja alatt. Népeknek a kultúra ilyen alacsony fokán érzelmeikhez szóló, érzelmeiket lenyűgöző szimbólumok kellene, a látható, az egy emberben megtestesült Mindenki Atyja, az e y emberben megtestesült Bölcsesség, Előrelátás, Igazságosság és Tudomány.

Vajjon lehet-e, hogy a gyakorlati politika szempontjából mindez csakugyan így van és csakugyan így helyes? M. már egy idő óta hajtogatja, hogy a főpapok kasztjának a nyájhoz való viszonyáról Dosztojevszki Főinkvizitorának is az volt a koncepciója, hogy a világból a nyáj számára afféle kisededővő intézetet kell csinálni feldülő problémák nélkül liliputi méretű idillek rózsaszínű kódében. S ez forradalmi koncepció volna? Helyesebben: a forradalom érdekében ma és itt valóban ez volna az egyetlen lehetséges és szükséges nevelési módszer? Igaza volna Kurellának? Kérdem és csendes sóhajjal írom ide a másik kérdést: s ha igaza volna is, mit ér az olyan igazság, melyért nem tudok, melyért nem lehet lelkesedni?

A mai nap dátum. Ma kaptam először szovjetpénzt azért, amit írtam. Apletin — a „Littérature Internationale” — kérésemre kiutalt száz rubel előleget az „Optimisták” egyik fejezetére.

— Most már — mondta a kezem szorongatva Apletin —, most már Kun Bélának Jonovval történt telefonbeszélgetése után nem lesz akadály, hogy közöljünk részleteket az „Optimisták”-ból és nemcsak a francia, hanem a folyóirat német és angol nyelven megjelenő számaiban is.

— A legközelebbi számban?

Apletin temperamentumának láthatóan nem felel meg az ilyen gyorsaság. Gyorsaság és meg-gondolatlanság az ő számára rokonfogalmak. Meg is mondja:

— Nem, hova gondol, elsietni nem szabad azért semmit — s ezt szintén ijedten mondja. — Csak azt akartam mondani, hogy elvben úgy látszik, elhárultak az akadályok. Ez már valami. A többit majd még meg kell fontolnunk a szerkesztőségben.

Mi lehet ez a „többi”?

Ugyanaznap, éjjel.

Pár napja észreveszem, hogy itt is, ott is ki-mondanak egy nevet s közben némán, de annál sokatmondóbban vonják fel az emberek a szemöldöküket, tompított hangon egy-egy célzás hangzik el, melyet csak én nem értek, míg ma végül rájövök: hírek keringenek, igaz, egyelőre ellenőrizhetetlenek, valami kivételesen nagyszabású „tisztogatásról”. S megint foglalkoztat a párisi terv: meg kellene írni az „elhajlások” embereinek, az eretnek kommunistának a tragédiáját. Hangsúlyozom, hogy az eretnek kommunis-tátét s nem a kommunisták ellenségeit. A kommunis-ták ellenségei drámai szempontból nem érdekesekek, ők csak tagadnak, csak gyűlölnék, csak hitetlenek. Egész másképp fest a kommunista, aki eretnek ugyan, de kommunista: ő hívó, mint ahogy a katolicizmus középkori eretnekei is hittek Krisztusban, az ő hitük erőben nem volt kevésbé intenzív s tartalmaiban sem volt sem-miképp se szegényebb a hivatalos egyházi hitnél. Az eretnek hite szintén lángoló hit. S a „lángoló” nemcsak azt a tüzet jelenti, mely a

hívőben ég, hanem a máglya tűzét is, melyet a hívő mindig kész az eretnek alá gyújtani. Egyházi hitnek és az eretnek hitének egyaránt szimbóluma a tűz — s a hit sajátosan emberi valami, de nem sajátosága az emberiség. Egy hitnek sem. Trockijnak nincs igaza, ha zsarnoki kegyetlenséggel vádolja Sztálint. Trockij, mint-hogv ő is hívő, ha győzött volna, nem lett volna kíméletesebb. A montaigne-i magatartás, a „Que sais-je?” negációja az egyházi hitnek, de az eretnek hitének is; annak az embernek a magatartása, akinek nincs zászlója. Az egyház és az eretnek hite egyben egyetért: a montaigne-i tolerancia az egyik és másik szemében is megbocsáthatatlan hit sé g é s; ha nem mérnyolet az igazság ellen, de morálisan egyértelmű az igazságért való harc elárulásának.

A mai szovjetirodalomban hang se hallatszik hasonló problémákról, holott ilyen vagy olyan módon, ez a problematika minden kommunistát a Szovjetunióban véresen foglalkoztat. A mai szovjetirodalomban általában nem lehet még a visszhangját se felfedezni a mai itteni ember, a valóságos szovjetélet egyedülálló, igazán páratlan és grandiózus problémáinak. Kun azt mondta, hogy őt az „Optimisták” sokszor emlékeztették Rousseau Vallomásaira — s én azt hiszem, hogy épp ez a szubjektív elem az, aminek a hiánya miatt a mai szovjetirodalomban nincs meg az a meggyőző autentikusan emberi elem, ami a szovjetirodalmat az októberi forradalom első éveiben a világ legérdekesebb irodalmává tette.

Június 22.

M.-vel az úgynevezett kultúrparkban, mely Gorkij Maxim nevét viseli. Ez az intézmény kézzelfoghatóan illusztrálja azt, amit M. a Főinkvizitor birodalma, én meg a kiseddóvó szelcme diadalának nevezek:

Nyolc-tíz „katedra” egymástól száz-száz lépésnyi távolságban, mindegyik mögött egy-egy ember ül. Minden katedrára tábla van kítűzve s a táblán nagybetűs felírás, mint amilyen például: „Mire kell a Szovjetunióknak az Arkisz? Ha érdekel, készséggel felvilágosítlak.” Vagy pedig: „Itt szívesen adnak felvilágosítást a Szov-

jetunió és Csehszlovákia kormánya között létrejött szerződés jelentőségéről és céljáról.” És így tovább. Ezek körül a katedrák körül ugyan nincs az a tolongás, mint a körhinták és főleg az „Ossoaviahim”-nak, az ejtőernyősöknek a standja előtt, de a hivatásos magyarázók a katedráik mögött a fakir nyugalmával és türelmével, ölbetett kézzel, emelt fejvel székelnek és várnak hívőkre, akik szemjühozzák a tudást. Középkorú munkás áll meg a katedrák sora előtt s olvassa érdeklődve sorjában, melyik katedra mit kínál. Úgy dönt, hogy a Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya között létrejött szerződés jelentőségébe és céljába beavatott férfiú katedrájánál fog az igazság forrásából meríteni. Odamegy hozzá s az előadó nyomban felemeli kezét az öléből, két karját a katedrára fekteti s már szolgálatkészen előre is hajol és ha több-ezer főnyi tömeghez szólna, akkor se beszélhetne nagyobb odaadással. Mind a ketten, a kérdező és az oktató egyaránt megdöbbenően komolyak. Itt még nem találkoztam vérbeli orosz-szal, aki frivol lett volna.

Ugyancsak az úgynevezett kultúrparkban még egy szembetűnő alkalom kínálkozik ennek a különös komolyságnak a konstatálására: a kánikulában, egy porondon, zsúfoltan egymás mellett száz és száz pár táncol jazz-zenére s a porond közepén valami zsámolyfélén, homlokát törülgetve áll a táncmester. Táncmester? Igen, a funkcióját tekintve az, de úgy hat mint valami agrodó és lelkiismeretes munkafelügyelő. A zsúfoltan táncoló párok, általában nem éppen kecsesek, sőt meglehetősen nehézkesek, szintén halálosan komolyak. Mint a jó gyerekek, akik a jazz-muzsika ütemére ugyan, de egyáltalán nem annak a szellemében elszántan birkóznak a rájuk kirótt új feladattal. Mert a jazz-muzsika itt most újság. Tavaly még mint a kapitalista dekadencia egyik tünetét a szocialista kultúra szellemével és erkölcsével összeférhetetlennek tekintették. A Vörös Hadseregnek egy tiszti küldöttsége azonban Ankarában a tiszteletére rendezett estélyen nem tudott mint a többi tisztek táncolni. Erre, így beszélük, maga Sztálin rendelkezte el, hogy a Szovjetunióban meg kell kezdeni a nyugati táncok tanítását és gyakorlását. (Folytatjuk.)

Fejtő Ferenc

Emlékezés Németh Andorról (1891 1953)

„Barátom volt, nem ismertem.”
Ignotus Pál: A költő és a halál

Németh Andorban az új magyar irodalom egyik legkiválóbb esszéistáját és a kozmopolita szellem egyik legjellegzetesebb képviselőjét vesztette el. A „kozopolita” szó mellé illeszt-hetném, a pontosság kedvéért azt a szót is „zsidó”. Mindjárt hozzá téve, a félreértések elkerülése végett, hogy egyik jelzőt sem használom rosszálló hangsúllyal, mintha intellektuális sárga csillaggal akarnám megbélyegezni Németh Andornak számomra oly kedves emlékét. Csupán a helyét kívánom megjelölni, — a szellemi fiamliát, amelyhez tartozott s amelyet tudatosan, bár

kissé csodálkozva, fejszóválva, kételkedve, vállalt önmaga is. Kételkedve, mert egyáltalán bizalmatlan és tartózkodó volt a lét esetlegességei iránt, mint amilyen a család, a faj, a környezet. Nem hitt ez esetlegességek determináló voltában. Jó-zsef Attila, aki nagyon ragaszkodott hozzá és szinte idősebb fivérének érezte, pompásan fejezte ki Németh Andor eredendő furcsaságát, zsidó gyökereit és egyben „dezinkarnált” voltát, amikor ezt a verset írta rá:

Rabbi mondj neki kabalát
Vegyetek dékákát neki
Hogy legyen népe legalább.